

Review article

Sivil Toplum Kuruluşları ve Eğitim Non-Governmental Organizations and Education

Serap Genç *

Çardak Primary School, Ministry of Education, Çanakkale, Turkey

Özet

Bu araştırmada sivil toplum kavramının ne olduğu, sivil toplum kuruluşlarının nelerden oluştuğu ve işlevleri, sivil toplum kuruluşları ve eğitim ilişkisi ve bu alanda yapılmış bazı araştırmalar ele alınmaya çalışılmıştır. Devletlerin kalkınmasından, çeşitli yardım hizmetlerinin sürdürülmesine ve eğitime yapılan katkılarına kadar sivil toplum kuruluşlarının ne tür sorumluluklar üstlendiği üzerine bir alanyazın incelemesi gerçekleştirilmiştir. Araştırmada sivil toplum kuruluşlarının insan hakları, eşitlik, sağlık, çevrenin korunması ve eğitim gibi alanlarda önemli faaliyetlerde buldukları ve bu süreçte toplumların çıkarları doğrultusunda hizmet ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle gelişmekte geri kalmış ya da yeni gelişmekte olan ülkelerde yerel dernekler, bu toplumların temelini oluşturmaktadır. Bu tür ülkelerde sivil toplum kuruluşlarının dayanışma sürecinin önemli bir parçası olduğu görülmektedir. Ancak hem yurtiçi hem de yurtdışında yapılan araştırmalarda sivil toplum kuruluşlarının eğitim alanında yeterince söz sahibi olamadığı ve süreçte pasif kaldığı göze çarpmaktadır. Ayrıca bu toplulukların eğitim politikalarının hazırlanmasında ve uygulanmasında belirli bir program ve politikalarının olmaması, hükümetlerden yeterince destek görememeleri, yeterince deneyime sahip olmadıkları, birbirleri ve milli eğitim müdürlükleri ile yeterince işbirliği yapamadıkları, kamu çalışanlarının kendilerine açık bir biçimde yaklaşmadıkları ve öğretmenlerin bu topluluklara yeterince destek vermedikleri gibi sonuçlara ulaşılmıştır. Eğitim hizmetlerinin yararlanıcı kesime doğrudan ulaştırılması ile ilgili en büyük problemlerden birisinin de sürdürülebilir finansman eksikliği olduğu yine araştırmalarda öne çıkan sonuçlardan birisidir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının hem öğretmen ve yöneticilerle açık ve etkili iletişim kurmaları, hükümetlerden eğitime dair planlarını gerçekleştirebilmek için destek alabilmeleri ve de finansmanı sağlayarak önemli projelere imza atabilmeleri amacıyla uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapmaları önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sivil toplum kuruluşu, eğitim, sürdürülebilir kalkınma.

Abstract

In this study, what the concept of civil society is, what non-governmental organizations are composed of and their functions, the relationship between non-governmental organizations and education, and some researches in this field have been tried to be discussed. A literature review has been carried out on the responsibilities of non-governmental organizations, from the development of states to the maintenance of various aid services and their contribution to education. In the study, it has been concluded that non-governmental organizations carry out important activities in areas such as human rights, equality, health, protection of the environment and education, and that they serve in the interests of communities in this process. Local associations form the basis of these societies, especially in underdeveloped or newly developing countries. In such countries, it is seen that non-governmental organizations are an important part of the solidarity process. However, in both domestic and international

* Corresponding author:

Serap Genç, Çardak Primary School, Ministry of Education, Çanakkale, Turkey.
Email: serapgenç@gmail.com

research, it is striking that non-governmental organizations could not have enough say in the field of education and remained passive in the process. In addition, these organizations do not have a specific program and policies in the preparation and implementation of education policies, they do not get enough support from governments, they do not have enough experience, they cannot cooperate with each other and with national education directorates, public employees cannot openly approach them and teachers do not support these communities adequately. results have been achieved. One of the prominent results of the researches is that one of the biggest problems related to the direct delivery of education services to the beneficiaries is the lack of sustainable financing. In this context, it is recommended that non-governmental organizations cooperate with international organizations in order to establish open and effective communication with teachers and administrators, to receive support from governments in order to realize their educational plans, and to sign important projects by financing.

Keywords: Non-governmental organization, education, sustainable development.

Received: 11 December 2020 * **Accepted:** 22 December 2020 * **DOI:** <https://doi.org/10.29329/ijiasos.2020.319.4>

GİRİŞ

Toplumların birtakım amaçlarının gerçekleştirilebilmesi için sistemli ve planlı girişimlerde bulunabilmeleri gerekmektedir. Sivil toplum düzenine geçişin hız kazandığı son dönemlerde bireylerin katılımcı konumda bulunarak kendi ilgi ve ihtiyaçlarına yönelik gerçekleştirdikleri faaliyetler giderek artmaktadır. Dolayısıyla sivil toplum anlayışının gitgide ağırlığını artırması, formal yapıdaki devlet kuruluşları yanında gönüllü bir şekilde katılıma bağlı olarak belirli bir kurumsal yapı çerçevesinde sivil toplum kuruluşu adı verilen toplulukların oluşumuna neden olmaktadır. Bu kuruluşlar, çeşitli toplumsal sorunların çözümü, eğitim ve sağlık gibi hizmetler sunma, birtakım ulusal ya da uluslararası düzeyde projeler yürütme ya da sosyal yardım noktasında eksiklik duyan bireylere destek sağlama noktasında çeşitli hizmetler yürütmektedirler. Ayrıca bu sosyal yapılanmalar, yürüttükleri faaliyetler sayesinde varlıklarını hissettirebilme ve bazen de çeşitli kararlarda söz hakkı sahibi olabilme noktasında önemli bir misyona sahip topluluklar olarak ortaya çıkmaktadırlar.

Ortak bir sorunun çözümü ya da belirli birtakım amaçlara ulaşılabilmesine yönelik bireylerin bir araya gelerek oluşturdukları yapılar, toplumun sivil yönünü oluşturmaktadır. Herhangi bir kâr amacı taşımaksızın demokratik toplumlarda devletten ayrı bir biçimde oluşan bu yapılanmalar, dernek, vakıf, sendika vb. isimlerle anılmaktadır (Eraslan ve Bertlek, 2011). Demokrasinin gelişmiş olduğu toplumlarda bu kuruluşlar sayesinde bireyler olayları etkileyebilme ya da hükümetler tarafından alınacak kararlara katılma şansı yakalayabilmektedirler. Demokratik kültür öğelerinin işe koşulması açısından elde edilen bu fırsatlar sayesinde bireylerin beklenti ve çıkarlarının korunması ve daha da geliştirilebilmesi söz konusudur (Şirin, 2009). Sivil toplum, gönüllü bir biçimde dahil olunan, kendiliğinden oluşmuş ve kendi ayakları üzerinde durabilen, birtakım hukuksal düzen ya da değerler dizisine sahip bir yaşam alanıdır. Bu alanın devletten özerk bir biçimde oluşmuş örgütlü bir toplumsal

birleşim olması ile birlikte devletle aile arasında bir konumda bulunduğu söylenebilir (Aslan, 2010). Günümüzde bu tip sivil örgütlenmelerin birçok farklı amaçlarla ortaya çıktıkları görülmektedir. Siyasi bir gücü temsil etmelerinin yanında insan, doğa, çevre ve hayvan haklarını koruma, Avrupa Birliği ile ilgili ya da gençlerin istihdamına yönelik çeşitli projeler yürüten çeşitli sivil topluluklarla karşılaşmaktadır (Özan, Polat ve Şener, 2015). Birtakım amaçlar uğruna bir araya gelerek belirli kurallar çerçevesinde faaliyetlerini yürüten sivil toplum kuruluşlarının ayrıca eğitim ile de ilgili kararlar alma ve bu kararların uygulanması noktasında hükümetlerle çeşitli görüşmeler yaptıkları ile de karşılaşmaktadır. Bu nedenle eğitim gibi önemli bir hizmetin niteliğinin artırılması noktasında yapılan çalışmalarda sivil toplum kuruluşlarının rolünün incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda araştırma, sivil toplumun ve sivil toplum kuruluşlarının ne oldukları, sivil toplum kuruluşlarının eğitim ile ilişkisi ve sivil toplum kuruluşları ile eğitimi ilişkilendiren birtakım araştırmalardan oluşmaktadır.

Sivil Toplum Nedir?

Kavramın kökeni Antik Yunan ve Orta Çağ'a kadar uzanmakta olup özgürlükçü ve totaliter siyasi modelleri temsil etmektedir (Doğan, 2002). Sivil toplum, kamu politikası tartışmalarında ve akademik araştırmalarda en sık kullanılan terimden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle son on yılda sivil toplum üzerine çeşitli söylemler ve anahtar kelimeler oluşturulmaya başlanmıştır. Bunlar daha iyi bir topluma giden yol, Büyük Toplum, kolaylaştırıcı bir devlet, politikaları harekete geçirmek ya da kamu, özel ve üçüncü sektörler arasındaki ortaklık politikaları harekete geçirmek olarak sıralanmaktadır (Evers, 2013). Sivil kelimesi vatandaşları ifade etmekte iken sivil toplum ise vatandaşlar toplumunu işaret etmektedir (Ercan, 2002).

Sivil toplum, devletten ya da kamudan izin alınmadan yasalara göre soruşturma kaygısı taşımadan insani ilişkiler aracılığıyla birtakım sosyokültürel etkinlikler gerçekleştirebildikleri toplumlar olarak ifade edilmektedir (Demir ve Acar, 2002). Bir başka deyişle, herhangi bir üst makama başvurmadan kendi gelişimine yön verebilen ve bunu devletten bağımsız bir biçimde sahip olduğu dinamikleri aracılığıyla gerçekleştiren örgütlenmeler olarak ifade edilebilir (Marangoz, 2009). Sivil toplum genel olarak aile ve devlet gibi herhangi bir unsura bağlı kalmaksızın vatandaşların gönüllü bir şekilde oluşturduğu, bir yandan sorunlarını çözmeye bir yandan da çıkarlarını korumaya çalıştığı toplumlardır. Sivil toplumun kamusal ve özel alan arasında ya da bunların kesişiminde bulunduğu söylenebilir (Bertlek, 2012). Toplumların huzurlu bir biçimde varlıklarını sürdürebilmesi için hem maddi hem de manevi açıdan bağımsızlık ve refah gibi haklara sahip olmaları gerekmektedir. Bu durumlarda demokrasi bir dayanak olarak düşünülerek insanların teşkilatlanması ve birtakım baskı grupları oluşturmaları söz konusudur. Bu gruplar, hukuk sisteminin çözemediği problemlerin çözülebilmesi noktasında bir itici güç olarak görev almaktadır (Berber, 2004).

Sivil toplum, örneğin toplumun durumu, kamu politikaları ve refah reformları gibi pek çok başka tartışmayı normatif bir yönelimle bir araya getirmemize izin veren bir eylem alanı olarak

değerlendirilebilir (Evers, 2013). Yine benzer olarak sivil toplum, genellikle hükümetten ve ticari kâr amacı güden katılımcılardan farklı olarak belirli ortak çıkarlar, amaçlar ve değerler üzerine kurulmuş kolektif bir eylem alanı anlamına gelmektedir. Bu eylem alanı homojen olmamakla birlikte sivil toplum-hükümet ya da sivil toplum-ticari paydaşlar arasındaki sınırlar tam ve kesin bir biçimde çizilmemiştir (Dünya Sağlık Örgütü [WHO], https://www.who.int/social_determinants/themes/civilsociety/en/). Sivil toplum kavramı, otoriter hükümetlerin eylemlerini sınırlamak, popüler bir girişimin daha etkili hale gelebilmesi için güçlenmesine yardımcı olmak ve piyasadaki güçlerin toplumlar üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmak açısından önemli bir kavram olarak görülmektedir. Ayrıca siyasi açıdan daha güçlü bir hesapverebilirlik sisteminin oluşmasında ve de daha etkili yönetimler için sivil toplum dünya çapında önemli bir bakış açısını oluşturmuştur (Veltmeyer, 2008). Sivil toplumun rolleri ise hizmet sağlamak, savunuculuk yapmak/kampanyalar düzenlemek, iz sürmek, aktif vatandaşlık oluşturmak ve küresel yönetim süreçlerine katılmak olarak ele alınmaktadır (Cooper, 2018).

Sivil Toplum Kuruluşları

19. yüzyıla kadar faaliyetlerini sürdüren millet sistemi, loncalar, vakıflar, tarikatlar ve tekkeler Osmanlı döneminde devlete idari açıdan bağlı olsalar da sivil toplumu oluşturan yapılar olarak anılmışlardır (Aslan, 2010). Günümüzde ise sivil toplum kuruluşları, hükümetlerin birtakım sorunları çözmeye yetersiz kaldıkları durumlarda katkıda bulunan ve bireyselleşmenin artması ile birlikte bireylerin kendilerine yakın hissettikleri bir ortama aidiyet duygusunu kazanma, saygı görme ve kendini gerçekleştirebilmek amacıyla içerisinde buldukları topluluklardır (Bozkurt, 2000). Sivil toplum kuruluşları birçok farklı alanda faaliyet göstermektedir. Nitekim Gönel (1998) amaçlarına göre sivil toplum kuruluşlarını sıraladığında ilk başta dayanışma amaçlı sonrasında ise eğitim amaçlı kurulan sivil toplum kuruluşlarının olduğunu belirtmektedir.

Sivil toplum kuruluşları (STK'lar), “eşitlik, eğitim, sağlık, çevre koruma ve insan hakları dahil olmak üzere sosyal, politik ve ekonomik hedefler üzerinde savunuculuk ve/veya faaliyet çabalarına odaklanarak belirli toplumsal çıkarlara hizmet etmeyi amaçlayan özel, kar amacı gütmeyen kuruluşlardır” (Teegen, Doh ve Vachani, 2004, s. 466). Aslında STK teriminin kapsamı çok geniştir ve birçok farklı organizasyon türünü içerisine alır. Örneğin, Amerika’da kalkınma alanında birçok farklı hayır kurumu bulunmaktadır. Aynı zamanda araştırma enstitüleri, kiliseler, meslek dernekleri ve lobi grupları da bu kapsamda yer alabilir. Ancak Dünya Bankası, STK’ların iki türü ile etkileşim kurma eğiliminde olmuştur. Bunlardan ilki birinci amacı kalkınmayla ilişkili projelerin tasarlanması ve uygulanması olan işletme tarzı sivil toplum kuruluşları ikincisi ise asıl amacı belirli bir meseleyi savunmak ya da teşvik etmek ya da Dünya Bankası’nın politika ve uygulamalarını etkilemeye çalışmak olan savunuculuk görevi üstlenmiş olan sivil toplum kuruluşlarıdır (Malena, 1995). OECD’nin (2009, s. 26) tanımına göre “sivil toplum kuruluşları, insanların kamusal alanda ortak çıkarları gözetmek için kendilerini organize ettikleri aile dışındaki tüm piyasa dışı ve devlet dışı kuruluşları” içermektedir.

Avrupa Birliği kapsamında sivil toplum kuruluşları ise sadece hükümetler üzerindeki yükü azaltan kurumlar olarak görev yapmamaktadırlar. Aynı zamanda devletlerin gelişmesi için hazırlanan kalkınma politikalarının oluşturulması sürecinde baş aktörler olarak sorumluluk üstlenmektedirler (Bedük, Kocaoğlu ve Usta, 2006). Görüldüğü gibi dünya çapında önemli faaliyetleri bulunan üst düzey kuruluşlar, sivil toplum kuruluşlarını birbirine yakın bir şekilde değerlendirirse de sivil toplum kuruluşları ile etkileşimleri bazen farklılaşabilmektedir.

Sivil toplum kuruluşları artık kalkınma, insan hakları, insani yardım, çevre ve diğer pek çok kamu eylemi alanlarında kilit üçüncü sektör aktörleri olarak kabul edilmektedir. Nitekim Endonezya, Hindistan, Tayland ve Sri Lanka'daki 2004 tsunamisi sonrası yeniden inşa çabalarından 2005 Yoksulluğu Tarihe Kat yardım kampanyasına, ticaret reformuna ve gelişme olan ülkelerin borçlarının iptaline kadar birçok konuda sorumluluk sahibi olmaktadır (Lewis, 2009). Örneğin devletlerin kalkınma noktasında da sivil toplum kuruluşlarının önemli faaliyetleri bulunmaktadır. Bu süreçte OECD Kalkınma Yardımları Komitesi olan üye devletler de bu kuruluşlarla birlikte çalışmaktadır. Aynı zamanda pek çok gelişmekte olan ülkedeki sivil toplum kuruluşunun yaptıkları faaliyetler aracılığıyla güçlenmesi, örgütlenmesi ve çeşitli tecrübeler kazanması da söz konusudur. OECD Kalkınma Yardımları Komitesi üyesi olan devletlerin bu sivil toplum kuruluşları ile ortaklıklar kurması ve kalkınma açısından bunları finanse ederek uzun vadeli sonuçlar alınabilmesine ve demokratik yapılarının güçlenmesine yardımcı olmaktadır (OECD, 2012). 1961 yılında kurulan bu komite yarım asrın üzerinde bir sürece sahip olmakla birlikte aldığı önemli kararlar sayesinde çeşitli kalkınma yardımlarında bulunmaktadır. Nitekim bunlar fakirlikle savaşma, cinsiyet ayrımcılığı, kalkınma politikalarına bir bütünlük kazandırma ve yardımların değerlendirilmesi gibi konularda çeşitli politika rehberleri hazırlayarak uluslararası kalkınma sürecine önemli katkılar sunmaktadır (OECD, https://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/2016_TURKISH_Joining%20the%20DAC.pdf). Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarını böylesine önemli düzeyde destekleyen bir kurumun varlığının uluslar ötesine yardım eli uzatması ile birlikte devletlerin kalkınmasında önemli rol oynadığı söylenebilir.

Dünya genelinde bakılacak olursa sivil toplum kuruluşları hayır kurumları, kalkınma STK'ları, topluluk grupları, kadın örgütleri, inanç temelli örgütler, profesyonel dernekler, sendikalar, sosyal hareket grupları, koalisyonlar ve savunuculuk gruplarını kapsamaktadır (Dünya Sağlık Örgütü, https://www.who.int/social_determinants/themes/civilsociety/en/). Hatta Lewis (2009), STK'ların en çok iki farklı, ancak çoğu zaman birbiriyle ilişkili faaliyet türleriyle tanındıklarını belirtmektedir. Bunların birincisi a) hizmetlerin ihtiyaç sahiplerine ulaştırılması, politika savunuculuğu yapma ve sosyal dönüşüm peşinde koşan kamusal kampanyalar düzenleme şeklindedir. STK'ların öne çıkan ikinci özelliklerini ise b) demokrasi inşası, çatışma çözümü, insan hakları çalışmaları, kültürel koruma, çevresel etkinlikler, politika analizi, araştırma ve bilgi sağlama gibi çeşitli roller olarak sıralamaktadır.

Sivil toplum kuruluşları, gerçekleştirdikleri eylemlerde genellikle sınıf odaklı olmaktan ziyade konuya odaklı olarak hareket etmektedirler. Burada da yine benzer şekilde toplumsal hareketleri işe koşma ya da yukarıda da bahsi geçen çeşitli yardım, hak arama desteği ya da daha özel çıkar grupları olarak gündeme gelmektedirler (Veltmeyer, 2008). Böylesine çeşitli rolleri olan sivil toplum kuruluşları, grupları ya da ağları, uluslararası sivil toplum örgütleri ve kitlesel toplumsal hareketlerden küçük yerel kuruluşlara kadar büyüklük, yapı ve platforma göre de zaman zaman farklılaşabilmektedir (Cooper, 2018).

Türkiye’de sivil toplumun ne yazık ki tam anlamıyla gelişemediği görülmektedir. Bunun altında yatan nedenler ise tarihi, sosyal ve kültürel öğelerden ziyade ekonominin yarısından fazlasının devlete ait olmasından dolayıdır. Ekonomi içerisinde özel kesime düşen payın miktarının artırılması ya da siyasal toplumu sivil toplum karşısında azaltmanın bu sorunun üstesinden gelinmesinde önemli olduğu düşünülmektedir (Türköne, 2003). Ayrıca siyasal ve bireysel çıkarlara dayalı olarak kuruluşlar arasındaki rant sisteminin sivil toplum alanının hem özerkleşme hem de demokratikleşmeye yönelik önüne çıkan engellerden birisi olarak ele alınabilir (Tosun, 2005).

Sivil Toplum Kuruluşları ve Eğitim

Eğitim, sivil toplum kuruluşlarının hem hizmet sağlayıcısı olarak hem de savunuculuk yapmada önemli rol oynadığı önemli bir kamu yararı alanıdır. STK’ların eğitime katılımlarının kapsamı ve niteliği ile aynı zamanda belirli bir ulusal ya da uluslararası bağlamda eğitimin küreselleşmesi açısından etki ve önemleri bu kuruluşların amaçlarına göre farklılaşabilmektedir (Ahmed, 2010). Türkiye’de 1980’lerden beri etkisini artarak gösteren sivil toplum kuruluşları içerisinde en yaygın olarak karşılaşılanları eğitim ile ilgili olanlardır (Bertlek, 2012). Küreselleşme ile birlikte artan ekonomi unsuru, eğitimin merkezi devletten sivil topluma doğru kaydığını ortaya koymaktadır. Buna bağlı olarak da sivil toplum örgütleri örneğin teknoloji gibi önemli bir kaynak ile elde ettikleri deneyimleri çeşitli şekillerde kullanabilmektedir (Efeler, 2005). 2003 yılında Dublin’de gerçekleştirilen OECD Üst Düzey Eğitim Sorumluları Toplantısı’nda eğitim sürecinde alınacak kararlara hükümet dışındaki grupların da katılması gerektiği görüşü belirtilmiştir. Türkiye’nin de katıldığı bu toplantıda birtakım ulusal hedeflere ulaşılabilmesi noktasında farklı bakış açılarının da önemsenmesi gerektiği üzerinde durulmuştur (OECD, 2003). Dolayısıyla Türkiye’de de sivil toplumu ifade etmek maksadıyla kurulmuş olan sivil toplum kuruluşlarının eğitimle ilgili kararlar alma noktasında da önemli girişimleriyle karşılaşılmaktadır. Eğitime yönelik önemli konularda söz sahibi olabilen ya da temsil niteliği taşıyan sivil toplum kuruluşları vakıf, dernek ya da sendika gibi çeşitli isimler olarak faaliyetlerini sürdürdükleri görülmektedir.

Eğitim alanında hizmet sağlayıcılar olan eğitimle ilgili sivil toplum kuruluşlarının dünyanın değişik bölgelerinde çeşitli faaliyetlerde buldukları ile karşılaşılmaktadır. Örneğin eğitim açısından dezavantajlı olan çocuklara ulaşabilen profesyonel kaynak niteliğinde olan (Jagannathan, 2001);

okullara eşya ve mobilya temin etme, sınıf yapma ve öğretim materyalleri sağlayan Nyang'au, Nyangosi, Oenga ve Suleiman (2016) ya da bilgi, eğitim ve siyasi anlamda cinsiyet eşitliğinin sağlanabilmesi ve kadınların eğitimi ile birlikte işgücü piyasasında rekabet edebilmelerine, kişisel gelişimlerini artırmalarına ve yaşam kalitelerini iyileştirmelerine destek sunan (Pokrzywa, 2018) sivil toplum kuruluşları bunlara örnektir. Ayrıca Uluslararası Öğrenci Birliği ve Uluslararası Eğitim Özgürlüğünü Geliştirme Örgütü gibi bireylerin eğitim hakkı ile ilgilenen sivil toplum kuruluşları da bulunmaktadır (Kirilova-Eriksson ve Sadiwa, 2002). Türkiye'de de Millî Eğitim Vakfı (MEV), Türkiye Eğitim Vakfı (TEV), Türk Eğitim Derneği (TED), Anne Çocuk Eğitim Vakfı (AÇEV), Türk Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV), Çağdaş Eğitim Vakfı (ÇEV), İlköğretim Okullarına Yardım Vakfı (İLKİYAR) gibi vakıf ve dernek boyutunda eğitime destek veren bazı sivil toplum kuruluşlarının bazılarında söz edilebilir. Bunların yanında Eğitim-Bir-Sen ve Türk Eğitim-Sen gibi sendika olarak eğitimcilere destek sağlayan kuruluşlar da bulunmaktadır. Eraslan ve Bertlek (2011) gerek kuruluş, gerekse gerçekleştirmek istedikleri amaçlar ve faaliyet alanlarına göre çeşitlilik gösteren sivil toplum kuruluşlarının eğitim dernekleri olarak kendilerine yer edindiklerini belirtmektedir. Nitekim Eraslan (2007) Türkiye'de eğitim alanında etkinliklerini yürüten bu dernekleri on farklı kategoride ele almıştır. Bunlar; “okul-koruma-geliştirme dernekleri, mezunlar dernekleri, dini eğitimi destekleme dernekleri, yöre-bölge-şehir eğitim destekleme dernekleri, engelli-özel eğitim dernekleri, çevre ve sağlık eğitimi dernekleri, deprem-arama kurtarma eğitimi dernekleri, burs eksenli dernekler ve uzmanlık eğitimi eksenli dernekler şeklindedir. Son yıllarda sayılarında önemli bir artış görülen bu eğitim dernekleri, sivil toplum niteliği taşımaları sebebiyle eğitim sayesinde olumlu bir gücü arkalarında hissetmektedirler (Eraslan ve Bertlek, 2011).

Bir sosyal kurum niteliğinde olan sivil toplum kuruluşları, devletin eğitimle ilgili karşılayamadığı ihtiyaçlarda sorumluluk alarak eğitime hem maddi hem de manevi açıdan desteklerini sağlamaktadırlar (Berber, 2004). Ancak şüphesiz bu eğitim derneklerinin gelişigüzel bir şekilde kurulmaması, üyelerinin nitelikli ve alanı bilen kişilerden oluşmasının önemli olduğu düşünülmektedir. Bununla ilgili olarak örneğin Ardahan (2010) sivil toplum kuruluşlarının nitelikli üyelerden oluşması ile ilgili olarak yükseköğretim kurumlarında sivil toplum kuruluşlarının yönetimine yönelik derslerin ve bu topluluklara yeni üye olmuş kişilere sektörel eğitimlerin verilmesinin önemli olduğu üzerinde durmaktadır. Ayrıca bu personellerin eğitimi noktasında da uzman kişilerin görev almasının ve bu kişilerin sivil toplum kuruluşları bünyesinde yetiştirilmesinin gerekliliğine değinmektedir. Bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının ister eğitim ister diğer alanlarda olsun başarılı sonuçlar elde edebilmeleri için üyelerinden, temsilcilerine ya da başkanlarına kadar alanında uzman kişilerden oluşması gerektiği düşünülmektedir. Çünkü sahadaki sorunları doğru bir biçimde tespit edemeyen sivil toplum kuruluşlarının bu sorunlara kalıcı ve etkili çözümler üretebilmelerinin de zor olduğu söylenebilir.

Türkiye’de Sivil Toplum Kuruluşları ve Eğitim ile İlgili Yapılan Bazı Araştırmalar

Şirin (2009) sivil toplum kuruluşlarının eğitime ilişkin karar alma süreçlerine katılımlarını belirlemeye yönelik eğitimle ilgili 14 sivil toplum kuruluşunun yöneticisiyle yürütmüş olduğu araştırması sonucunda bu kuruluşların karar alma süreçlerine aktif bir biçimde katılmak istediğini ancak bunun tam olarak gerçekleştirilemediğini tespit etmiştir. Ayrıca araştırmada bazı sivil toplum kuruluşlarının doğrudan bazılarının ise daha pasif bir yaklaşım sergilediği ile ilgili görüşler tespit edilmiştir. Karar alma süreçlerine katılım ile ilgili olarak bu kuruluşların protesto, miting ve çeşitli eylemler düzenleme, birtakım yayınlar ve araştırmalar yapmaları ve bunları yayımlamaları, eğitime yönelik basın açıklamaları gerçekleştirmeler, bazı bilimsel toplantılar düzenledikleri ve politika yapımcılarla ve üst düzey yöneticilerle doğrudan iletişim kurdukları da araştırmanın diğer sonuçları arasında yer almaktadır.

Özan ve ark.’ın (2015) sivil toplum kuruluşlarının eğitimdeki yerini belirlemeye yönelik olarak 57 öğretmen ile yürütmüş oldukları araştırmalarında, öğretmenlerin sivil toplum kuruluşlarının gerekli olduğunu ancak bu kuruluşların toplumdaki yeterince destek göremediğini ifade ettikleri belirlenmiştir. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının eğitim politikalarının hazırlanması ve bunların uygulanmasına yeterince aktif katılmadıkları, eğitime yönelik ortaya çıkan sorunlara yeterince duyarlı bir biçimde yaklaşmadıkları ve bu sorunları yeterince seslendirmedikleri tespit edilmiştir.

Kahraman ve Karip (2019) tarafından Türkiye’deki sivil toplum kuruluşlarının eğitim politikaları ve bu politikaların uygulanması üzerindeki etkilerinin belirlenmesi amacıyla 13 sivil toplum kuruluşu temsilcisi ile yürütülmüş araştırmada, sivil toplum kuruluşlarının eğitim politikalarının belirlenmesi üzerinde kısmen etkili oldukları sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu kuruluşların süreç içerisinde eğitime yönelik karar alıcılarla ilişkilerinde genellikle kişisel ve kurumsal ilişkilere dayalı bir yaklaşım benimsedikleri tespit edilmiştir. Bu ilişkilerde çoğunlukla birebir görüşmeler yapma, ziyaretlerde bulunma, fikirlerini ortaya koyma, olumlu ilişkiler kurma, kendileri için doğru olan konuları savunma açılarından yaklaşıldığı da araştırmada ulaşılan sonuçlardandır. Sivil toplum kuruluşları karar alıcılarla ilişkilerinde kamu yöneticilerinden iletişime açık, katılımcı, paylaşımcı, demokratik ve cesur olmalarını beklemektedirler. Çünkü sivil toplum kuruluşlarının, karar alıcılarla eğitime yönelik ilişkilerinde çoğunlukla etki gücüne sahip oldukları ve önemli kararların alınması aşamasında etkili olabildikleri da araştırma sonuçları arasındadır.

Karataş’ın (2008) Türk eğitim sisteminde sivil toplum kuruluşlarının konum ve işlevlerini belirlemeye yönelik okul yöneticileri ile yürütmüş olduğu araştırmasında eğitim alanında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarının eğitime yönelik bilgi ve tecrübelerinin yeterli olmadığı; okul yöneticilerinin sivil toplum kuruluşları ile eğitime yönelik işbirliği yapmaya yönelik isteklilik ve tecrübelerinin yetersiz olduğu, devletin bu kuruluşlara ön yargıyla yaklaştığı ve kendileriyle çalışmalar yapma konusunda isteksiz olduğu tespit edilmiştir. Sivil toplum kuruluşları tarafından bakıldığında da

yerel kuruluşlardan ziyade uluslararası kuruluşlarla işbirliği yapma konusunda daha istekli oldukları ve toplumla olumlu ilişkiler kurma ve tabana inme noktasında yetersiz kaldıkları da araştırma sonuçları arasında yer almaktadır.

Millî Eğitim Bakanlığı Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı'nın (EARGED) (2010) milli eğitim müdürlükleri ile sivil toplum kuruluşlarının ilişkisini belirlemeye yönelik olarak il ve ilçe millî eğitim müdürlüklerinde görev yapan 695 yönetici ve sivil toplum kuruluşlarında görevli ya da yetkili olan 813 yönetici ile bir araştırma yürütülmüştür. Araştırma sonuçlarına göre il ve ilçe milli eğitim müdürlüğü yöneticilerinin sivil toplum kuruluşları ile görüşme taleplerinin karşılanmasına yönelik daha olumlu olduğu ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle sivil toplum kuruluşlarının il ve ilçe milli eğitim müdürlükleri ile görüşme taleplerinin yeterli düzeyde karşılanmadığı söylenebilir. Ayrıca birbirleri ile iletişim girişimleri, eğitim alanına yönelik görüş alışverişi taleplerinin karşılanması, eğitim çalışmalarına destek amacıyla işbirliği protokolü yapma isteklerinin karşılanması, eğitim çalışmalarına destek hizmetlerinin sistematik bir ilişki şeklinde düzenlenmesine yönelik de il ve ilçe milli eğitim müdürlüklerinin daha olumlu algılara sahip olduğu tespit edilmiştir. Bunlara ek olarak benzer şekilde bu kurum ve kuruluşların birbirlerinin personellerine eğitim yönetimi alanı alanında kurs verme ihtiyacında eğitimci görevlendirme isteğini karşılama, eğitimcilerin eğitimine yönelik pedagojik destek talebini karşılama, eğitim programı yapma talebini karşılama, eğitim çalışmalarında ihtiyaç duyulan eğitimi alanı uzman ihtiyacını karşılama gibi konularda da yine il ve ilçe milli eğitim müdürlüklerinin daha olumlu algıları bulunmaktadır.

Karataş ve Şaşmaz (2013) okul ve eğitim yöneticilerinin kurmuş olduğu sivil toplum kuruluşlarının mesleki etkililiklerini tespit etmek için ulusal ve yerel düzeyde okul ve eğitim yöneticiliği alanında faaliyet gösteren dernek ve sendikaların yönetici ve üyeleri ile bir araştırma yürütmüşlerdir. Araştırma sonucunda alanda faaliyet gösteren STK'ların sayıca arttıkları ancak bazı açıdan eksiklikleri olduğu tespit edilmiştir. Araştırmacılar bu eksiklikleri bu kuruluşların sivil toplum kültürü ve derinliğine sahip olmama, kurumsal kapasitelerinin zayıf olması, güç toplamaya yönelik yeterli tabana sahip olmama, kendilerine has bir gündem oluşturamama ve faaliyetlerini çeşitlendirememesi şeklinde raporlamışlardır.

Yabancı Ülkelerde Sivil Toplum Kuruluşları ve Eğitim ile İlgili Yapılan Bazı Araştırmalar

Naylor ve Ndaruhutse'nin (2015) eğitime bağışçılar olarak sivil toplum kuruluşlarını ele aldıkları araştırmalarında üç önemli sonuca ulaşılmıştır. Uluslararası planlama, kalkınma ve çocukları korumayla ilgili üç önemli sivil toplum kuruluşunun herkesin eğitime katılımına yönelik yaptıkları finansal destek niteliğindeki yardımların gerçek bağışçılardan daha fazla olduğuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu kuruluşların öncelikli olarak düşük gelirli ve çatışmalardan etkilenen ülkeleri desteklediği tespit edilmiştir. Diğer bir sonuç da sivil toplum kuruluşlarının yardımlarını temel eğitimden, ortaöğretime ve yükseköğretime kadar yaptığıdır. Ayrıca bu kuruluşların ikisi çocuklara yönelik hayır kurumu olsa hepsi eğitime destek

vermektedir. Araştırmada eğitim için ayrılan resmi kalkınma yardım hacmi ve sivil toplum kuruluşlarının gelirlerinin artışı ile birlikte bu kuruluşların daha da önemli hale geleceği vurgulanmaktadır.

Taylor'un (2019) Afrika'daki sivil toplum kuruluşlarının küresel eğitimdeki rolünü incelediği araştırmasında sivil toplum kuruluşlarının eğitimdeki rolünü zayıflatan bulgular olarak devletin kısıtlamaları, insan haklarına ya da sivil toplumun yeterince önemsenmemesi, öğretmenlerin niteliği ve zarar veren türdeki eğitim modelleri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak sivil toplum kuruluşlarının uluslararası ölçekte genişlemesiyle birlikte bu tespitlerin insan hakları, sürdürülebilirlik ve akreditasyona yönelik politikalarından yararlanabilmesine ihtimal verilmektedir. Araştırmada sivil toplum kuruluşlarının eğitim alanında değişime yön verebilmesi için net bir politikanın belirlenmesinin gerekli olduğu; bu bağlamda sivil toplum kuruluşlarının eğitimdeki rolünün düzenlenmesi ve izlenmesi ile küresel bir eğitim sisteminin oluşması, uluslararası toplumun erişebilirlik hakkının sağlanması ve herkes için kaliteli bir eğitim sisteminin oluşturulmasının sağlanabileceği belirtilmektedir.

Yimenu (2017) tarafından Etiyopya'da yürütülmüş bir araştırmada sivil toplum kuruluşlarının eğitime katılımları değerlendirilmeye çalışılmıştır. Bu süreçte sivil toplum kuruluşlarından, hükümet yetkililerinden ve yararlanıcı topluluklardan toplanan verilerin analizi sonucunda sivil toplum kuruluşlarının eğitim hizmetlerinin doğrudan ulaştırılması, bu hizmetlerin kapasitesinin geliştirilmesi, okula malzeme katkıları ve okul inşaatlarına yönelik destek sağlanması gibi rolleri bulunduğu tespit edilmiştir. Ancak araştırmada eğitim hizmetlerinin doğrudan sağlanması konusunda sürdürülebilir finansman, hükümet birimleri ile işbirliği eksikliği, topluluk üyelerinin desteğinin eksikliği, sivil toplum kuruluşunun kapasite sorunu ve hükümetin kuruluşun eylemlerine yönelik kısıtlayıcı müdahaleleri gibi birtakım sınırlayıcı unsurların olduğu ortaya konulmuştur.

Avolio-Toly (2010) tarafından eğitimde en iyi uygulamalar olarak danışmanlık statüsündeki sivil toplum kuruluşlarının başarılı modellerini incelemiş olduğu araştırmasında gelişmekte olan ülkelerde eğitim projelerinin uygulanması aşamasında önemli boşluklar olduğu sonucuna ulaşmıştır. Dolayısıyla araştırmada, sivil toplum kuruluşlarının geleceğe yönelik projelerini tasarlama ve yeni stratejiler oluşturma aşamasında eğitim araştırmalarında faydalı sonuçlar ortaya koymuş olan başarılı modellerin incelenmesi gerektiği belirtilmektedir. Çünkü STK'ların uyguladıkları programlar ve projeler konusunda birtakım boşluklar olduğu belirlenen araştırmada, gelecekte eğitimle ilgili olası başarısızlıkların önündeki en büyük engellerin kısa vadede programlama ve finansmanda kalite değerlendirme sisteminin olmaması ve uzun vadede ise eğitime yönelik uygulanan programların ölçeklendirilmesi ve hükümetin sorumluluk üstlenmesi ile ilgili olduğu belirtilmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Araştırmada sivil toplum kuruluşlarının insan hakları, eşitlik, sağlık, çevrenin korunması ve eğitim gibi alanlarda önemli faaliyetlerde buldukları ve bu süreçte toplumların çıkarları doğrultusunda hizmet ettikleri sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda kuruluşların kendi bireysel çıkarlarından ziyade toplulukların çıkarları ön plana koymalarının kendilerine olan bağlılık ve inancı da artıracığı düşünülmektedir. Neticede Davaadorj'un (2011) da belirttiği üzere sivil toplum kuruluşları, alana özgü sorunlar ve zorluklar ile ilgili zengin deneyime sahiptirler. Bu sorunları sahada çalışanlarla birlikte tespit ederek küresel sorunları tespit etme açısından araştırmacılara da yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda sivil toplumun eğitim alanına aktif bir biçimde katılımı ile insan hakları ve sosyal adaletsizlikler konusunda daha duyarlı olunabilmesi söz konusudur.

Özellikle gelişmekte geri kalmış ya da yeni gelişmekte olan ülkelerde yerel dernekler, bu toplumların temelini oluşturmaktadır. Bu sivil toplum kuruluşları, yerel topluluklar ile küresel işgücü piyasaları ve eğitim fırsatları arasındaki kaynaklara ve ilişkilere aracılık etmektedirler (Lewis, 2009). Ayrıca bu tür ülkelerde sivil toplum kuruluşları sağlık, su temini, yetersiz beslenmeye yönelik insani yardımlar, salgın hastalıkların kontrolü, mülteci kamplarında ya da diğer eğitim kurumlarında göçmen öğrenci ve ailelerin eğitimiyle yakından ilgilenmektedirler. Ancak bu kuruluşlarda görev almış kişilerin bahsi geçen alanlarda uzmanlığa sahip olmaları hizmetlerin daha sağlıklı bir biçimde yararlanıcılara ulaştırılabilmesi konusunda önemlidir (Ryfman, 2007). Bu bağlamda Türkiye'nin de son zamanlarda başta Suriye olmak üzere diğer ülkelerden önemli sayıda göç alan bir ülke olduğu göz önüne alınırsa ihtiyaç sahiplerinin sayısının çokluğu ile birlikte yapılması gereken dayanışma sürecinin önemi daha da artmaktadır.

Araştırmada ulaşılan bir başka sonuç da ulusal ve yerel düzeyde sivil toplum kuruluşlarının okullara ve eğitimcilere destek sunmaya çalıştıkları görülmektedir. Ancak bu süreçte sivil toplum kuruluşlarının hükümetlerden yeterince destek alamadıkları ve güçlerini etkili bir biçimde ortaya koyabilmelerine yönelik tabana sahip olmadıkları ile karşılaşmaktadır. Dolayısıyla eğitim sektöründe hizmet veren bu kuruluşlara öğretmenlerin yeterince destek vermediği görülmektedir. Ayrıca sivil toplum kuruluşlarının eğitim politikaları hazırlanması konusunda görüşlerini yeterince yansıtamadıkları ve eğitim ile ilgili sorunlara yönelik sorunlara zaman zaman duyarsız kaldıkları belirlenmiştir. Diğer taraftan Verger'in (2019) de belirttiği gibi geniş bir sivil toplum aktörü olan sivil toplum kuruluşları örgün eğitimde okullar ve kamu yetkilileri ile sürekli etkileşim halindedir. Dolayısıyla kamu sektörü olan eğitimin hedefleri, sivil toplum girişimleri sayesinde gerçekleştirilmeye çalışılmakta ve hatta bu süreçte hükümet ve özel sektörler ile de ortaklıklar kurmaya çalışmaktadır. Ancak araştırmada tespit edildiği gibi sivil toplum kuruluşları bu süreçte aktif bir rol üstlenemez ve sorunlarla yeterince ilgilenmezler ise hem kamu yetkilileri hem de hükümetler için itibar kaybı yaşamaları söz konusu

olabilir. Bu doğrultuda yaptıkları faaliyetler ile üyelerine güçlerini hissettirebilmeleri diğer taraftan da güç toplayabilmek adına tabana seslerini duyurabilmeleri önem taşımaktadır.

Sivil toplum kuruluşları insanları sorumluluk konusunda bilinçlendirme, farkındalığı yayma, öğrencilerin sorunlara çözümler aramalarında sorumluluk üstlenmelerini sağlama, onlara birliktelik duygusunu kazandırma ve motivasyon sağlama gibi mekanizmaların sorunsuz çalışmasına yönelik temel değerleri aşılama konusunda önemli rolleri bulunan topluluklardır (Khandpekar, 2016). Bu bağlamda eğitim alanında faaliyetlerini sürdüren STK'ların öğretmen ve okul yöneticilerini hak ve sorumlulukları konusunda bilinçlendirme, farkındalık oluşturma, özlük hakları ya da okullarda yaşanan sorunlara çözümler üretme, birliktelik kazandırma ve birlikte hareket etmeye yöneltme ve bir grup aidiyeti duygusu kazandırarak mesleki anlamda eğitimcilere motivasyon kazandırma noktasında önemli sorumluluklara sahiptirler. Ayrıca eğitime ilişkin önemli gelişmeler kaydedilebilmesi hususunda da sivil toplum kuruluşlarının belirli bir politikalarının bulunması gerektiği söylenebilir. Böylece eğitime ilişkin kararlar alma ve üyeleri bilinçli bir şekilde bu toplulukların bir parçası olmaya yönlendirebilmeye ilgili önemli adımların atılması söz konusu olabilir.

Son olarak da yerel ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının birbirleri ile işbirliği sağlamaları finansal kaynakların en üst düzeye çıkarılmasında önemli imkânlar sağlayabildiği görülmektedir. Çünkü yerel STK'lar mevcut ihtiyaçları belirleme konusunda uluslararası STK'lar ise daha güçlü finansal fonlar sağlama konusunda yeterliğe sahiptirler (Nishimuko, 2009). Bu bağlamda eğitim alanında daha güçlü projelerin üretilmesi ya da eğitimcilerin haklarının daha evrensel bir çerçevede hükümete yansıtılabilmesi açısından sivil toplum kuruluşlarının yerel ve uluslararası bağlamda birbirleri ile işbirliği yapmalarının önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Ahmed, M. (2010). NGOs and globalization of education, In P. Peterson, E. Baker & B. McGraw (Eds.), *International encyclopedia of education* (3rd ed., pp. 529-535), Elsevier Science.
- Ardahan, F. (2010). Sivil toplum kuruluşlarının etkin yönetimi için stratejik işbirliği ve Türkiye Eğitim Gönüllüleri Vakfı (TEGV) Suna-İnan Kıraç Antalya Eğitim Parkı örneği. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 7(2), 210-233.
- Aslan, S. (2010). Türkiye'de sivil toplum. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(31), 260-283.
- Avolio-Toly, R. (2010). Successful models of non-governmental organizations in consultative status: Best practices in education. Retrieved from <https://csonet.org/index.php?menu=121>
- Bedük, A., Kocaoğlu, M. ve Usta, S. (2006). Avrupa Birliği'ne giriş sürecinde Türkiye'de sivil toplum kuruluşları ve demokratikleşme sürecindeki misyonları. *Selçuk Üniversitesi Karaman İ. İ. B. F. Dergisi*, 10(9), 52-64.
- Berber, Ş. (2004). Sivil toplum kuruluşları ve Türk eğitim sistemi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 1(4), 119-154.

- Bertlek, S. B. (2012). Sivil toplum ve eğitim. *21. Yüzyılda Eğitim ve Toplum*. 1(1), 233-235.
- Bozkurt, V. (2000). *Küreselleşmenin insani yüzü*. İstanbul: Alfa yayınları.
- Cooper, R. (2018). *What is civil society, its role and value in 2018?* (Helpdesk report), University of Birmingham. Retrieved from https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5c6c2e74e5274a72bc45240e/488_What_is_Civil_Society.pdf
- Davaadorj, K. (2011). *Voices of non-governmental organisations on education*. New York: United Nations. Retrieved from <http://csonet.org/content/documents/Voices%20of%20NGOs%20on%20Education.pdf>
- Demir, Ö. ve Acar, M. (2002). *Sosyal bilimler sözlüğü* (3. baskı), Ankara: Vadi Yayınları.
- Doğan, İ. (2002). *Özgürlükçü ve totaliter düşünce geleneğinde sivil toplum*. İstanbul: Alfa yayınları.
- Efeler, K. (2005). God-father devlet anlayışı ve küresel sivil toplum. L. Sunar (Ed.), *Sivil toplum: Farklı bakışlar içinde* (ss. 102-129). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Eraslan, L. (2007). Türkiye’de eğitim alanında sivil toplum örgütlenmesi bağlamında eğitim STK’larının (ESTK) yapısal özellikleri ve bir kategorileştirme denemesi. *IV. Uluslararası Sivil Toplum Kuruluşları Kongresi* (ss. 12-136), 19-21 Ekim 2007, Çanakkale.
- Eraslan, L. ve Bertlek, S. B. (2011). Türkiye’de eğitim derneklerinin sorun alanlarının değerlendirilmesi. *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(3), 1161-1181.
- Ercan, H. (2002), Türkiye’de sivil toplum tartışmaları üzerine. *Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 69-79.
- Evers, A. (2013). The concept of “civil society”: Different understandings and their implications for third sector policies. *Voluntary Sector Review*, 4(2), 149-164. doi: 10.1332/204080513X667800
- Gönel, A. (1998). *Araştırma raporu önde gelen STK’lar*. İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Jagannathan, S. (2001). The role of nongovernmental organizations in primary education (Policy research working paper, No. 2530), The World Bank, World Bank Institute. Retrieved from <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/19714/multi0page.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Kahraman, H. ve Karip, E. (2019). Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarının eğitim politikalarına etkileri. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(3), 709-722. doi: 10.17679/inuefd.575850
- Karataş, İ. H. (2008). Türk eğitim sisteminde sivil toplum kuruluşları: Konuları ve işlevleri (Yayımlanmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Karataş, İ. H. ve Şaşmaz, Z. (2013). Okul ve eğitim yöneticilerinin kurmuş olduğu sivil toplum kuruluşlarının mesleki etkililiklerinin araştırılması: Nitel bir analiz. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16(30), 23-53.
- Khandpekar, N. (2016). The role of NGO’s in education system. *Episteme: an Online Interdisciplinary, Multidisciplinary & Multi-cultural Journal*, 5(3), 30-47.

- Kirilova-Eriksson, M. & Sadiwa, L. (2002). Non-Governmental Organizations. In: K. Høgdahl, I. Kvammen-Ekker, L. Sadiwa (Ed.), *Manual on human rights monitoring: An introduction for human rights field officers* (pp. 1-9). Oslo: Norwegian Institute of Human Rights.
- Lewis, D. (2009). Nongovernmental organizations, definition and history. In Anheier H. K., Toepler S. (eds) *International encyclopedia of civil society* (pp. 1056-1062). Springer, New York, NY. https://doi.org/10.1007/978-0-387-93996-4_3
- Malena, C. (1995). *Working with NGOs: A practical guide to operational collaboration between The World Bank and non-governmental organizations*. Operations Policy Department, World Bank. Retrieved from <http://documents1.worldbank.org/curated/en/814581468739240860/pdf/multi-page.pdf>
- Marangoz, M. (2009). Toplumsal barışın sağlanmasında STK'ların rolü. *Dernekler Dergisi*, Sayı 7.
- MEB (2010). *Milli Eğitim müdürlükleri ile sivil toplum kuruluşlarının ilişkisi* (Ortaöğretim Projesi), Ankara: Eğitimi Araştırma ve Geliştirme Dairesi Başkanlığı (EARGED).
- Naylor, R. & Ndaruhutse, S. (2014). *Non-government organizations as donors to education* (Education for All Global Monitoring Report, Education for All 2000-2015: achievements and challenges), UNESCO. Retrieved from <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000232479>
- Nishimuko, M. (2009). The role of non-governmental organisations and faith-based organisations in achieving education for all: the case of Sierra Leone. *Compare: A Journal of Comparative and International Education*, 39(2), 281-295, doi: 10.1080/03057920902750525
- Nyang'au, S. N., Nyangosi, R., Oenga, J. & Suleiman, A. J. (2016). Role of non governmental organizations (NGOs) in social development in developing Nations. *Journal of Economics and Sustainable Development*, 7(11), 93-97.
- OECD (2003). *Üst düzey eğitim sorumluları toplantısı: Yeni eğitim politika sorunları toplantı raporu* 6-8 Şubat 2003 Dublin, İrlanda.
- OECD. *DAC global relations. The development Assistance Committee: Enabling effective development*. Retrieved from https://www.oecd.org/dac/dac-global-relations/2016_TURKISH_Joining%20the%20DAC.pdf
- OECD (2009). *Civil society and aid effectiveness: Findings, recommendations and good practice*. Better Aid, OECD Publishing, Paris. Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/development/better-aid_20743599
- OECD (2012). *Partnering with civil society, 12 lessons from DAC peer reviews: Civil society, the multitude of associations around which society voluntarily organises itself*. Retrieved from <https://www.oecd.org/dac/peer-reviews/12%20Lessons%20Partnering%20with%20Civil%20Society.pdf>
- Özan, M. B., Polat, H. ve Şener, G. (2015). Sivil toplum kuruluşlarının eğitimdeki yeri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(1), 59-70.
- Pokrzywa, M. (2018). The role of non-governmental organizations (NGOs) in women's education in Poland. *International Journal on Lifelong Education and Leadership*, 4(1), 15-20.
- Ryfman, P. (2007). Non-governmental organizations: an indispensable player of humanitarian aid. *International Review of the Red Cross*, 89(865), 21-45.

- Şirin, H. (2009). Sivil toplum örgütlerinin eğitime ilişkin karar alma süreçlerine katılımları üzerine bir araştırma. *Eğitim ve Bilim*, 34(153), 169-182.
- Taylor, L. (2019). *The role of non-governmental organizations in global education: A case study on Sub-Saharan Africa* (Honors Theses), 1154. https://egrove.olemiss.edu/hon_thesis/1154
- Teegen, H., Doh, J. P. & Vachani, S. (2004). The importance of nongovernmental organizations (NGOs) in global governance and value creation: an international business research agenda. *Journal of International Business Studies*, 35(6), 463-483. doi: 10.1057/palgrave.jibs.8400112
- Tosun, G. E. (2005). Türkiye’de devlet-sivil toplum ilişkisi ve demokratik pekişmenin önündeki engeller, L. Sunar (Ed.), *Sivil toplum ve demokrasi içinde* (ss. 123-143), İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Türköne, M. (2003). Devletli sivil toplum. *Sivil Toplum*, 1(2), 53-58.
- Veltmeyer, H. (2008). Civil society and local development. *INTERAÇÖES, Campo Grande*, 9(2), 229-243.
- Verger, A. (2019). Partnering with non-governmental organizations in public education: contributions to an ongoing debate. *Journal of Educational Administration*, 57(4), pp.426-430, doi: 10.1108/JEA-07-2019-224
- WHO. Social determinants of health: Civil society. Retrieved from https://www.who.int/social_determinants/themes/civilsociety/en/
- Yimenu, B. G. (2017). The participations of non governmental organizations in education service delivery in Gedeo Zone: Ethiopia. *International Affairs and Global Strategy*, 54, 5-12.